

УДК 341.1

Попелюшко В. О.

*доктор юридичних наук, професор,
директор Навчально-наукового інституту права
ім. І. Малиновського
(Національний університет «Острозька академія»)*

ДОМЕНІАЛЬНИЙ (ВОТЧИННИЙ, ПАНСЬКИЙ, ПОМІЩИЦЬКИЙ) СУД НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

При висвітленні історії суду і судочинства українського народу, зокрема, від княжої доби до втрати Україною державності та входження до Російської імперії, в історико-правовій, та й в процесуальній науці традиційно більше уваги приділялося та приділяється дотепер державним, церковним і громадським судам та державному, церковному і громадському судочинству: суду князя, вічовому, суду намісників і волостелів, церковному суду та общинному (вервному) суду за княжої доби; суду господаря (князя і панів-ради), комісарському, асесорському, маршалківському, судам державців-намісників, воєвод, старост, духовним, громадським (копним) і магістратським судам у містах магдебурзького права за литовсько-руської доби; їм же, а також гродським (замковим), земським, підкоморським судам за польської доби; судам сільських отаманів, сотенним, полковим, генеральному військовому суду за гетьманщини тощо. Про ще один суд, доменіальний (вотчинний, панський,

© Попелюшко В. О., 2016

© Національний університет «Острозька академія», 2016

-
- Доменіальний (вотчинний, панський, поміщицький) суд на теренах України / В. О. Попелюшко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16pvontu.pdf>.

поміщицький) зазвичай лише згадується, що це суд бояр, феодалів, землевласників, панів, магнатів, шляхти, поміщиків над залежною від них та належною їм людністю. Між тим така людність на усіх указаних історичних етапах складала більшість населення українських земель. Тому лише за цим показником доменіальний (вотчинний, панський, поміщицький) суд був чи не найпоширенішим судом, а судочинство, звідси, чи не найяскравішим проявом загального стану правосуддя в тогочасні періоди в Україні.

Доменіальний (вотчинний, панський, поміщицький) суд в тих чи інших варіаціях – неодмінний атрибут будь-якого феодального суспільства, – французького, іспанського, польського, московського тощо. На теренах України він зародився ще в древні часи, а своїм джерелом мав суд сімейний, тобто суд глави сім'ї над членами сім'ї, а саме в часи, коли до складу членів сім'ї стали входити холопи, що проживали на землі глави сім'ї як землевласника, які також, по суті природньо, за правовим звичаєм почали підлягати його суду. Звідси й назва такого тогочасного суду, – вотчинний [1, с. 652]. За Київської Русі до людності, яка підлягала вотчинному суду землевласника, окрім холопів, відносять також челядь, невільників, рабів, закупів, рядовичів тощо [2, с. 33; 3, с. 33; 4, с. 55].

Пов'язаність вітчизняного вотчинного суду з землеволодіння, до речі, одна із його характерних особливостей на українських землях. Іншою особливістю цього суду на теренах України було те, що він і відповідне йому судочинство санкціонувалося писаним законом. В інших же феодальних утвореннях такий суд, окрім звичаю, засновувався переважно на підставі обмеження прав селянських верств населення та окремих жалуваних грамот (Франція, Польща, Московія тощо).

За Київської Русі законодавче оформлення вотчинного суду розпочалося з суду церковного, якому уставами князів Всеволода,

▪ Доменіальний (вотчинний, панський, поміщицький) суд на теренах України / В. О. Попелюшко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16pvontu.pdf>.

Володимира, Ярослава православній церкві надається право судити духовних осіб, їх родини, церковних людей, тобто людей, які мешкали на землях православних церков і монастирів, церковних сіл і міст, лікарень, готелів, а також людей, що проживали при церквах і монастирях – жебраків, калік тощо. Усі ці особи підлягали юрисдикції церковного суду як суду власне вотчинного. При цьому слід мати на увазі, що церковному суду належала й інша юрисдикція, а саме, суд над християнами-віруючими за діяння проти моралі та релігії, проти церкви (двоєжонство, чародійство, ересь тощо), який здійснювався на спільному засіданні єпископа і князя на підставі церковних статутів та «Кормчих книг» (приспосованих до Київської Русі візантійських «Номоканонів»).

В Литовсько-руській державі розвиток цього права також ішов таким же шляхом, правда, під впливом Польщі [5, с. 41]. Спочатку привілеєм Ягайла 1387 р. право вотчинного суду було надано католицькому духовенству. А до світського він розвився уже за Городельським привілеєм 1413 р. та Земським привілеєм 1447 (1457) р. Згідно з першим право суду над своїми підданими отримала світська верхівка – магнати і шляхта, що перейшли в католицьку віру, а згідно з другим, яким селян прикріпили до землі (закріпачили) заборонаю переходу із приватних маєтків до великокняжих і навпаки, право суду над ними було закріплено та надано усім землевласникам [6, с. 67-68]. Завершене ж правове становлення вотчинний суд отримав у Судебнику Казимира (1468 р.): «А котрому человеку князьскому или панскому или боярьскому до князьских и до панських или до боярьских людей дело: ино хто ищет на ком, ехати ему искати правом перед осподарем его;...» (арт. 11)» [7].

До речі, за литовсько-руської доби древньоруський вотчинний суд на теренах України можна та, очевидно, треба іменувати терміном «панський», терміном, яким у цей час узагальнено стали величалась

▪ Доменіальний (вотчинний, панський, поміщицький) суд на теренах України / В. О. Попелюшко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16pvontu.pdf>.

пануюча верства населення Литовсько-руської держави – землевласники князі, бояри, інші родовиті феодали, магнати і можновладці, а згодом й уся шляхетська верства². Та й у законодавстві, в тому числі в Литовських Статутах, починаючи з першого (1529 р.) доменіальний суд по суті іменувався панським: «Естли же чыего человека поимано з лицом, того мает вести до его пана» (арт. 4 розд. XIII); «Хто бы в кого лицо застал, мает вести до того пана а просити с ним справедливости» (арт. 5 розд. XIII) [8].

В подальшому, головним чином із поглибленням процесу закріпачення селян, панський суд і панське судочинство на законодавчому рівні (Київський привілей 1507 р., Волинський привілей 1509 р., «Устава на волоки» 1557 р., Литовські Статути 1529, 1566 та 1588 рр. тощо), в тому числі за Речі Посполитої, яка інкорпоровала литовсько-руське законодавство на українських землях, зазнавали деяких змін, проте виключно на користь панів-суддів, які до того ж мали із власного суду неабиякий матеріальний зиск у вигляді штрафів, різного роду судових витрат і продаж, головщини тощо, а панський суд і панське судочинство набували поширення, в тому числі шляхом заміни ним копного суду та копного судочинства. Правда, дещо звузилась юрисдикція церковних і монастирських судів як доменіальних. До їх підсудності стали підлягати головним чином лише дрібні цивільні та кримінальні справи селян, що проживали на церковних і монастирських землях.

Оскільки право панського суду пов'язувалося із посіданням землі, його підсудності підлягали не лише селяни, що належали панам-землевласникам, а й інші люди простого стану – слуги, різного роду

² У цьому зв'язку стосовно України термін-поняття «доменіальний» слід розглядати як загальни, щодо термінів-понять «вотчинний», «панський», «поміщицький».

▪ Доменіальний (вотчинний, панський, поміщицький) суд на теренах України / В. О. Попелюшко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16pvontu.pdf>.

служебники тощо. Мешканців же королівських і приватновласницьких міст судили судді, призначені їх власниками.

Князям, панам, шляхтичам-землевласникам належав суд в усіх справах. У кримінальних справах вони могли карати своїх підданих усіма можливими покараннями, а за Земським привілеєм 1557 р. і Литовськими Статутами 1566 та 1588 рр. – аж до застосування різного роду смертних страт. Формально виняток стосувався лише злочинів, передбачених «старостинськими артикулами», а також шляхтичів-слуг і лише у разі, коли обвинуваченому загрожувало позбавлення шляхетської честі. Такі справи належали до виключної підсудності господарського суду – суду князя та панів-ради.

За суддів були самі пани, або призначені ними служебники. Приписувалося, що судочинство в панському суді мало відбуватися під державним контролем, здійснюватися за загальнодержавними законами (правом посполитим), законодавчими актами відповідних земель і місцевим звичаєвим правом. Ось як це мало бути за приписами, наприклад, Литовського Статуту 1566 р., що звався «Волинським» (оскільки був призначений для вжитку на Волині): «Уставуем, естли бы тежь княжатоу, панятоу, радомъ духовнымъ і свѣцкимъ, шляхте и кому кольвек съ подданныхъ нашихъ, имъ самымъ, боярамъ, слугамъ, людемъ отъ врядниковъ, слугъ, бояръ и подданныхъ также князскихъ, пановъ радъ, пановъ хоруговныхъ, шляхты кривды якіе кольвекъ в чомъ дѣли; тогды маеть сторона жалобливая, (взявши) листь нашъ господарскій або отъ суду земского повѣтового, въ которомъ оный и имѣ ихъ будетъ, ѣхати за возным до того пана, отъ чыего врядника и бояръ, слугъ и людей кривды кому се дѣяти будетъ, справедливости просечи и жалобы своее реестръ маеть дати» [9].

▪ Доменіальний (вотчинний, панський, поміщицький) суд на теренах України / В. О. Попелюшко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.ou.edu.ua/articles/2016/n2/16pvontu.pdf>.

На практиці і те і інше панами та їх судовими урядниками часто, якщо не сказати здебільшого, ігнорувалося. Характер суду, а то й покарання залежали від особистого характеру судді-землевласника, рівня його культури, ставлення до своїх підданих та інших особистісних факторів, навіть емоційного настрою на суді. Скаржитися, свідчити проти свого пана залежний від нього люд не мав права.

Про свавільний характер правосуддя у панському суді в Литовсько-руській державі та Речі Посполитій ми з достовірністю можемо судити на підставі численних прикладів документально зафіксованої судової практики тих часів.

Ось приклад ставлення панського, в даному випадку княжого суду до контролю з боку держави. Слуги князя Костянтина Острозького наїхали на маєток княгині Беати Острозької та вбили її слугу і згвалтували її дочку. Урядник князя Острозького не доправив винних до княгині і сам не з'явився на місце арешту у маєток княгині для відправлення суду над винними. Люди княгині разом із вижем Луцького гродського суду приїхали до маєтку князя Костянтина Острозького для запрошення урядника на розгляд справи. Впізнавши вбивць і гвалтівників, вони звернулися до княжого врядника Яцка Бутовича, але врядник вчинив свавілля: вижа затримав на три дні, людей княгині посадив до в'язниці, на суд сам не поїхав і нікого за себе не послав [6, с. 72].

Цей приклад свідчить також про те, що питання про саму можливість та необхідність суду над підданими залежало від розсуду судді, тобто пана-землевласника чи його судового служебника.

Приклад швидко і в той же час жорстокого панського правосуддя, а по суті розправи наводить луцький генеральний возний. Рік 1593-й: Був я в містечці Степановськім, коли пан Василь Золотолинський судив слугу свого Миша, який вбив Петра Творевського, слугу пана Богдана

▪ Доменіальний (вотчинний, панський, поміщицький) суд на теренах України / В. О. Попелюшко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16pvontu.pdf>.

Омелянвича, старости Степанського. І коли той Мишо, вбивця, доставлений був на суд, то пан Золотолінський запитав його: «чи признається він у своєму злочині». І Мишо сказав: «Я нічого ніякої ворожнечі з Петром Творевським не мав; тільки гріх мене поплутав, що я його вбив». Пан Золотолінський, чуючи таке добровільне визнання слуги свого Миша, засудив його, як вбивцю, на смертну кару. Тут же, переді мною, возним, засуджений був відданий в руки палача та, як вбивця, підданий суворому покаранню: був четвертований [10, с. 30].

А це приклади безмежного свавілля панського суду. Рік 1573-й. Доповідна Кременецького возного Григорія Гуляницького: Був я у пана Ласка Секунського разом із слугою князя Збаражського, Лаврином Козулю. І Лаврин Козуля питає пана Михайла Ласка: «для чого ти наказав безвинно повісити боярина господарського Євхима, який мав братів і осілість в Жолобі? «І пан Михайло Ласко відповідає: «хто безвинно велів умертвити боярина Євхима, той за нього добре заплатить; а я велів його повісити тому, що він в той час був моїм селянином». Потім спитав Лаврин у пана Михайла Ласка: «По якій причині ти наказав замучити насмерть боярина Семена Воронка, Протаса Лавриновича і Степана Седельського, і для чого забрав усе їх майно?» Пан Ласко признався, що Воронко помер у нього в тюрмі, а про Лавриновича і Степана сказав: «вони отримали по заслугах, і я нікому не зобов'язаний давати у цьому звіт, так як вони були селянами моїх сіл» [10, с. 31].

Як уже зазначалося, панський суд був основним (разом із магдебурзьким в містах), образно кажучи, «могильником» найдемократичнішого старовинного народного суду українського народу, суду копного. Його нищення відбувалося різними шляхами, найхарактернішими з яких були: заборона «своїм» селянам брати участь у

▪ Доменіальний (вотчинний, панський, поміщицький) суд на теренах України / В. О. Попелюшко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16pvontu.pdf>.

копі та пряме нехтування копи, підміна її, знову ж таки, розпрравою. Як приклади.

На 2 квітня 1608 р. в бору Пузовському за Беліним полем була призначена копа с. Овлучим і околичних сіл за скаргою пані Магдаліни Аврамової Пузовської про порубку восьмирічної бортної сосни, вибрання меду і спалення сосни. У цьому проступку вона обвинувачувала Вербських панів: паню Васильову, пана Семена Русальського, пана Мартина Андрузького і пана Павла Дахновича. На копу зібралось біля 150 копних суддів, з запрошенням згідно з копним правом обвинувачених і селян з належних обвинуваченим сіл Верба та Вохновичі. Обвинувачена пані та пани на суд не прибули, нікого за себе не прислали, селян своїх не надали. З цієї причини розгляд справи перенесли на другу копу, призначену на тому ж місці на 27 квітня. Обвинувачені і цю копу проігнорували таким же чином. Не з'явилися вони і селян своїх не прислали і на третю копу, призначену на 4 травня [10, с. 62-68].

Так само пани поступали й раніше, і в інших місцях. Так, в листопаді 1582 року на копу сіл Любеч, Рудки, Козин, Став, Соловин, Душ, Навоз. Сокол і Смердин у справі про підпал маєтку шляхтича Матися Хорьковського в селі Кобче були запрошені як сходатаї селяни його милості пана владики Луцького Рожищенських сіл Свинчани, Топольне, Старе Рожище, Воля Рожищцька і Пожарки. Але урядник рожицький Степан Каленкович не захотів запрошення копи ні вислухати, ні оголосити про копу селянам. І так повторювалося згідно з копним правом, а по суті всупереч цьому праву, тричі [10, с. 45-55].

Наостанок, приклад того, як копу знищував панський суд безпосередньо. 16 квітня 1564 р. у вівторок було зібрана Підрізька копа сіл Велицьк, Селець, Підліски, Арсонівськ, Корсинськ, Читогоща, Брехів і Угольськ у справі по видрання бджіл з бортів Сенька Туровича, селянина

▪ Доменіальний (вотчинний, панський, поміщицький) суд на теренах України / В. О. Попелюшко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16pvontu.pdf>.

княгині Авдотї Четвертенської, і Дем'яна Федцевича, селянина князів Василя і Марка Сокольських. Обвинувачувався у злочині господарський повар Степан. На копї обвинувачений «давав вивод» і стверджував, що мед він вибрав прїсний біля млина, що залишився від бджіл, які улетіли ще навесні, продав мед міщанину Мельницькому Занку за 16-ть грошей. Просив «знестись» з міщанином Мельницьким. Але княжі селяни Сенька і Дем'ян виправдувальні доводи Степана і зносини зі свідком відхилили, свавільно, без полічного та всупереч праву, проти волі копи, бо копа їм це забороняла, схопили Степана, почали бити прутами та мучити вогнем. Копа розійшлася. Степана замучили на смерть [10, с. 36-39].

Одними з результатів визвольної війни українського народу 1648-1654 рр. та створення української національної держави в розглядуваному тут плані було скасування більшості джерел права Речі Посполитої, в тому числі призупинення чинності низки положень Литовського Статуту 1588 р. (в редакції 1614 р.), але не тих, які стосувалися панського суду, а також закріплення інтересів нового привілейованого класу, що формувався, – козацтва та його панівної верхівки, – козацької старшини, в тому числі шляхом формування нової судової системи [11, с. 217,]. Замість земських, гродських та інших судів у містах управління та суд були надані магістратам і, відповідно, ратушам, що утворювалися і функціонували на нових засадах, а власне козаки поставлені в залежність від своїх військових начальників – гетьмана, полковників, сотників [12, с. 363-364].

Після поділу України (1667 р.) на Правобережну, яка відійшла до Речі Посполитої, та Лівобережну, яка відійшла до Росії, у Правобережній Україні була відновлена стара судова система. У Лівобережній же Україні, яка тривалий час у складі Росії мала автономію, причому головним чином автономію суду, судочинство на підставі звичаєвого право українського народу та Литовського Статуту 1588 р. відправлялося новоствореними

▪ Доменіальний (вотчинний, панський, поміщицький) суд на теренах України / В. О. Попелюшко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16pvontu.pdf>.

козацькими судами, – судами сільських отаманів, сотенними, полковими судами, генеральним військовим судом, генеральною військовою канцелярією, судом гетьмана. В селах судочинство у дрібних кримінальних і цивільних справах здійснював також сільський суд або суд вїйта, в містах магдебурзького права – магістратські суди на підставі пристосованого до України магдебурзького права, а в містечках, які не мали магдебурзького права, – козацька старшина на загальних для України підставах.

Що ж до панських судів, то у Правобережній Україні сеймом Речі Посполитої 1768 р. вони були скасовані, натомість право суду над селянами у дрібних кримінальних і цивільних справах було надано новоствореним сільським судам.

У Лівобережній же, Гетьманській Україні старі панські суди і панське судочинство не лише збереглося, а й навіть поповнилося, і поповнилося за рахунок верхівки козацької старшини, яка через підтверджувальні універсали набувала права судити посполитих селян з колишніх панських підданих, які їй передавалися в так зване «послушенство», а по суті за нею закріпачувалися. Причому такі універсали козацькій старшині надавалися як полковниками, так і Гетьманами. Так, 23 квітня 1693 р. Лубенський полковник Леонтій Свічка видав універсал про надання сотнику Чигиринодубровському Яремі Іляшенку, за його заслуги, в «послушаніє» людей посполитих в селі Гусиннім, дозволивши «карати без фольги» [13, с. 177]. У вересні 1722 р. Гетьман Павло Полуботок за зверненням Стародубського полковника Малішевського своїм розпорядженням підтвердив право полковника «послушенства» посполитими людьми села Синіна; «а если би который з них тому... явился преслушными бити, такого всякого повеліваю до в'язання брати і по своему разсмотрению до

▪ Доменіальний (вотчинний, панський, поміщицький) суд на теренах України / В. О. Попелюшко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16pvontu.pdf>.

послушенства каранням склонять» [13, с. 178]. І така практика, як свідчать архівні матеріали часів Гетьманщини, була доволі розповсюдженою.

Але, як зазначав дослідник панського суду Лівобережної України Гринарх Черкаський, панський суд за Гетьманщини істотно відрізнявся від панського суду Литовсько-руської держави та Речі Посполитої. Характерними його особливостями були, по-перше, те, він судив цивільні та лише незначні кримінальні справи, і судив не тільки своїх підданих, а й усіх тих, хто згоден був розсудитися перед ним у своїй справі. По-друге, цей суд, розв'язуючи цивільні та кримінальні справи, накладав кари (тюремне ув'язнення, кару на тілі й штрафи) і брав судові наклади з тих що судилися, наприклад, на організацію виїздів на місце події для попереднього розслідування, огляду тощо, – тобто діяв у таких межах і так, як це чинили звичайні судові установи. По-третє, панський суд даної доби був організований на демократичних підвалинах у тому розумінні, що пан чи панський урядник розв'язував справу не власною безапеляційною волею, а погоджуючися з громадською думкою своїх-таки посполитих («чесних і віри гідних»), та їхнього представника – вїта, що разом і нарівні з паном засідали в суді подібно до того, як організовані були суди козацькі. По-четверте, незадоволений з вироком панського суду міг апелювати до вищого права, тобто до звичайних козацьких судів і аж до найвищого козацького суду, Генерального. Наостанок, козацькі суди не мали права судити панських підданих [13, с. 190-193]. Тобто, панські суди органічно «вписувалися» в судову систему та судочинство Гетьманщини.

Наприкінці XVIII ст. автономія України істотно обмежилась, а на початку XIX ст. вона остаточно втратила свою державність. На всю її територію (окрім Галичини, Закарпаття та Буковини, які входили до складу Австро-Угорщини) було поширено російський суспільний лад і державний устрій, в тому числі суд і судочинство. З введенням у 1840 р. в

▪ Доменіальний (вотчинний, панський, поміщицький) суд на теренах України / В. О. Попелюшко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16pvontu.pdf>.

Лівобережній та у 1842 р. в Правобережній Україні Зводу законів Російської імперії втратив чинність Литовський Статут 1588 р. та скасовано козацькі суди. В цей же період завершується юридичне закріпачення українського селянства. Внаслідок цих процесів панські суди набувають характеру російських поміщицьких.

Слід зазначити, що в Росії закон здавна дозволяв, але лише в рідких випадках регулював право суду поміщиків над кріпосними селянами як з точки зору процесуальної, так і з точки зору матеріальної. А якщо регулював, то надто скудно, лише окремі питання. Такий стан призводив до того, що прогалини в державних законах свавільно заповнювалися самими поміщиками шляхом складання власних «уложень про покарання» для селян своїх маєтків. Відомі, наприклад, «пункти» про покарання селян графом П. Румянцевим 1751 р., інструкція графа П. Шереметева 1764 р., наказ Суворова 1780 р. та ін. [1, с. 653].

За першим виданням Зводу законів Російської імперії (1832 р.), який поширювався й на Україну, поміщикам також дозволялося карати кріпаків на свій розсуд. При цьому їм надавалося право застосовувати будь-які домашні засоби покарання та виправлення, аби лише вони не призводили до каліцтва чи смерті. Друге видання Зводу законів (1842 р.) точніше визначило це право. Тепер поміщики могли здійснювати розправу тільки за злочини, які не тягли за собою позбавлення громадянських прав, і лише у справах кріпаків між собою, з поміщиком і його сім'єю. За злочини кріпака щодо третіх осіб поміщик мав право чинити розправу тільки при бажанні потерпілого. У розпорядженні поміщика були залишені такі покарання: биття різками – до 40 ударів, палицями – до 15 ударів, арешт у сільській тюрмі – до двох місяців, а за більш тяжкі проступки – ув'язнення в робочому чи у виправному домі до трьох місяців, і ув'язнення у виправних арештантських ротах цивільного відомства до шести місяців.

▪ Доменіальний (вотчинний, панський, поміщицький) суд на теренах України / В. О. Попелюшко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16pvontu.pdf>.

Разом з тим було збережено за поміщиками право віддання кріпаків за проступки в рекрути та право виселення з помістя назавжди шляхом передачі в розпорядження губернського правління. А в 1846 р. дворянам дозволено було облаштувати в своїх маєтках тюрми для ув'язнення в них селян, що провинилися, строком до трьох місяців з правом заковувати їх в кайдани [14, с. 748].

Скасовані були поміщицькі суди та поміщицьке судочинство в Російській імперії лише 19 лютого 1861 р. в результаті селянської реформи, тобто одночасно із скасуванням кріпосної залежності селян, скасуванням кріпосного права.

Список використаних джерел

1. Малиновский И. А. Лекции по истории русского права / под ред. и статья от ред. докт. юрид. наук, проф. В. А. Попелюшко. – М.: Юрлитинформ, 2015. – 696 с.
2. Захарченко П.П. Історія держави та права України: Навч. посіб. для дист. навч. – К.: Університет «Україна», 2005. – 208 с.
3. Терлюк І. Я. Історія держави і права України: Навчальний посібник: – К.: Атіка, 2011. – 944 с.
4. Заруба В. М. Історія держави і права України: Навчальний посібник. – К.: Істина, 2006. – 416 с.
5. Леонтовичь Ф. Крестьяне Юго-западной России по Литовскому Статуту XVI – XVII столѣтій. – Киевские Университетские Известия, 1863, № 10.
6. Ковальова С. Г. Судоустрій і судочинство на Українських землях Великого князівства Литовського: Монографія. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – 200 с.

▪ Доменіальний (вотчинний, панський, поміщицький) суд на теренах України / В. О. Попелюшко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16pvontu.pdf>.

7. Судебник великого князя Казимира Ягайловича : [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/monograf/33/7.pdf>
8. Литовский Статут 1529 г. : [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://constituanta.blogspot.com/2012/11/1529.html>
9. Литовский Статут 1566 г. : [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/statut2/st1566.htm>
10. Иванишев Н. О Древнихъ сельскихъ общинахъ въ Югозападной Россіи.– Кіевъ. Въ типорграфіи Федорова и Мин., 1863. – 72 с.
11. Історія держави і права України. Підручник. – У 2-х т. / За ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. – Том 1. – Кол. авторів: В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький та ін. – К.: Концрн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 656 с.
12. Троцина Константин. История судебных учреждений в России. – Спб., 1851. – 387 с.
13. Черкаський Іринарх. Сліди домініального (панського) суду на Лівобережній Україні наприкінці XVII й початку XVIII в. // Праці Комісії для виучування історії західно-руського та вкраїнського права. Випуск другий. / За редакцією Голови Комісії академіка Н. П. Василенка. – У Києві. З друкарні Української Академії Наук, 1926. – с. 176-197.
14. Чельцов-Бебутов М. А. Курс уголовно-процессуального права. Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах. Часть 2. – Санкт-Петербург.: «Альфа», 1995. – 839.

Попелюшко В. О.

Доменіальний (вотчинний, панський, поміщицький) суд на теренах України

-
- Доменіальний (вотчинний, панський, поміщицький) суд на теренах України / В. О. Попелюшко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16pvontu.pdf>.

У статті розглядаються витoki доменіального суду на теренах України, а саме, його походження від суду сімейного. Показано, що за Київської Русі цей суд як суд землевласника над залежними, проживаючими на його землях людьми набув характеру вотчинного церковного та світського. За литовсько-руської та польської діб він, як суд світських та церковних магнатів-феодалів над селянами кріпаками під назвою панського суду, став чи не найпоширенішим у державі судом. За часів Гетьманщини панський суд «поповнився» судом козацької старшини над наданою їй людністю сіл і приватновласницьких міст у «послушаніє», а з втратою Україною автономії, у складі Російської імперії цей суд набув характеру російського поміщицького. Припинив своє існування доменіальний суд у 1861 р. в результаті реформи, якою було скасовано кріпосне право.

Ключові слова: терени України, сімейний суд, вотчинний суд, панський суд, поміщицький суд.

Попелюшко В. А.

Доменіальний (вотчинний, панський, поміщицький) суд на исконних землях України

В статье рассматриваются истоки доменіального суда на исконных землях Украины, а именно, его происхождение от суда семейного. Показано, что в Киевской Руси этот суд как суд землевладельца над зависимыми, проживающими на его земле людьми приобрел характер вотчинного церковного и светского. В литовско-русские и польские времена он, как суд церковных и светских магнатов-феодалов над крепостными крестьянами, под названием панского суда, стал самым распространенным в государстве судом. За времена Гетьманщины панский суд «пополнился» судом козацкой старшины над отданными ей людьми

▪ Доменіальний (вотчинний, панський, поміщицький) суд на теренах України / В. О. Попелюшко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16pvontu.pdf>.

сел и частносопственнических городов в «послушание», а с потерей Украиной автономии в составе Русской империи этот суд приобрел характер русского помещичьего. Прекратил свое существование домениальный суд в 1861 г. В результате реформы, отменившей крепостное право.

Ключевые слова: исконные земли Украины, семейный суд, вотчинный суд, панский суд, помещичий суд.

Popeliushko V. O.

Demesnial (Manorial, Seigniorial, Landlord) Court within the Territory of Ukraine

The article deals with the origins of demesnial court within the territory of Ukraine, particularly its derivation from family court as the trial of family members by the head of household. This concerns the time when a family started constituting serves who under the legal custom began to be subject to the trial of family members by the head of household as the landlord. Thus, from here, the name of the then existing court has been derived – manorial court.

Connectedness of manorial court with land possession and its sanctioning with enacted law already existing in Kievan Rus are its peculiarities within the Ukrainian lands. In Kievan Rus, initially, the church manorial court had been legally formalized, and after that formalization took place in terms of seigniorial court. This sequence was also characteristic for the Lithuanian Ruthenian period. In the Lithuanian Ruthenian state, manorial court had been legally completed in Casimir's Code of 1468 with further formalization in the other legislative instruments including all the Statutes of the Grand Duchy of Lithuania of 1529, 1566, and 1588 under the title 'seigniorial court'. Landowners or judicial managers appointed by them performed as judges. All the civil and criminal cases of the individuals who belonged to landowners, mostly peasant serves,

▪ Доменіальний (вотчинний, панський, поміщицький) суд на теренах України / В. О. Попелюшко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16pvontu.pdf>.

were subject to the jurisdiction of seigniorial court. Judicial power of landowners was unlimited. In criminal cases, they could punish with death penalty. Rzeczpospolita incorporated the legislation of the Lithuanian Ruthenian state in terms of seigniorial court within the territory of Ukraine. During the time of Rzeczpospolita, seigniorial court together with Magdeburg rights in the cities was 'the cemetery' of the Ukrainian people's community court. In the time of the Cossack Hetmanate, seigniorial courts of the Left-bank Ukraine were appended with the court of Cossack foremen. The latter ones obtained the former landowners' subservients for a so-called 'obedience', in fact, for being a serf, under the universals of Cossack colonels. However, these courts, in comparison with seigniorial courts of the Lithuanian Ruthenian state and Rzeczpospolita, were much more democratic. When Ukraine had lost its autonomy as a part of the Russian Empire, since the beginning of the 19th century, seigniorial courts turned into a type of the Russian landlord courts. They were absolutely abolished in 1861 as the result of the peasant reform through serfdom law reversal.

Key words: ancestral lands of Ukraine, family court, the seat of the court, the landlord's court, manorial court

▪ Доменіальний (вотчинний, панський, поміщицький) суд на теренах України / В. О. Попелюшко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 2(14) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16pvontu.pdf>.